

ДУХОВНА ТРАЄКТОРІЯ БОГДАНА БОЙЧУКА (ШТРИХИ ДО ОБРАЗУ З НАГОДИ 80-РІЧЧЯ)

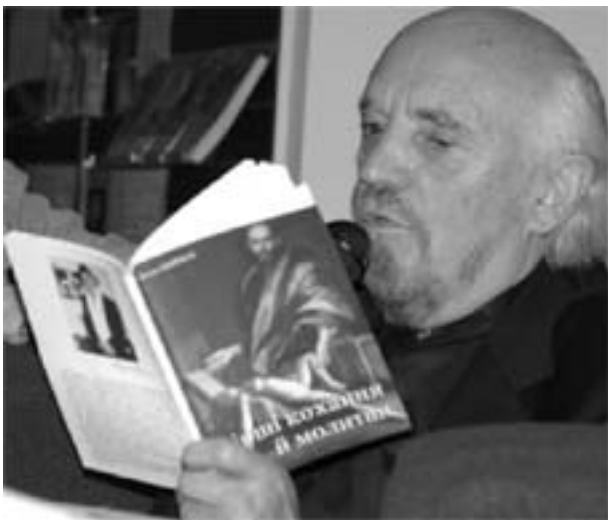

Людмила КАСЯН

науковий співробітник
відділу мови НДІУ

Анотація. Стаття присвячена життю та творчості відомого українського письменника Богдана Бойчука.

Ключові слова: Богдан Бойчук, поет, верлібр, модерна поезія, роман, діаспора, Нью-Йоркська група, поетичний переклад, мемуари.

Ім'я Богдана Бойчука яскраво і рельєфно вписане в культурний контекст ХХ – ХХІ століття. Він належить до того покоління, яке, за словами М. Жулинського, доля вирвала «з країни чорного життя», з «країни чорнозему» і яке звело на американській землі свою духовну твердиню, змогло відродити на чужій землі гілку літературного процесу, відгалуження національної культури [5, 132].

Богдан Бойчук – активний учасник і один із співзасновників Нью-Йоркської групи поетів, яка постала в середині 50-х років на суто товариських, а не організаційних засадах – «...не була вона (Нью-Йоркська група) організацією, бо не мала організаційних структур. Ми не мали ніякого проводу чи управи, не мали статуту, не мали формальних засідань, не мали з'їздів (не було такого випадку, щоб усі члени НІГ були разом в одному місці в один час), не мали маніфестів, не мали одногранної програми. Але, парадоксально, ми мали членів. Мали також дружбу і загальні модерністичні настанови» [3, 41]. Первісне ядро групи створила сімка молодих поетів: Юрій Тарнавський, Богдан Рубчак, Богдан Бойчук, Віра Вовк, Емма Андіївська, Женя Васильківська, Патриція Килина, які орієнтувалися на європейський модернізм, відмову від політичної заангажованості мистецтва, свободу творчого пошуку митця. «Творчість поетів Нью-Йоркської групи виростала на ґрунті традицій двох українських культур – материкової і діаспорної, але мала одну дуже важливу особливість – всотала в себе і творчо опрацювала динамічно оновлювану традицію новачасної – ХХ століття – західної поезії і передусім американської» [5, 133].

Богдан Бойчук народився 11 жовтня 1927 р. в селі Бертники на Тернопільщині. Після закінчення місцевої чотирикласної початкової школи продовжив навчання у Народній семирічній школі у містечку Монастириськах. Упродовж 1942 – 1944 років Б. Бойчук навчається у Буцацькій Торговельній школі, яка була «найменш бажаною», але цілком відповідала матеріальним можливостям родини. За шкільні роки одна окупаційна влада змінювалась іншою, і, як пізніше згадував письменник, «враження було таке, наче кожний рік навчання я проводив у різних країнах із різними видами жорстокості» [3, 11]. Назавжди закарбувався в пам'ять жах етнічних чисток, які здійснювала радянська влада щодо поляків Галичини, і фашистських «акцій» проти євреїв: «Ніщо в житті не поранило мою душу так глибоко, як ці «акції» в Бучачі. Я писав про них у

поемі «Подорож з учителем», у циклі «Любов у трьох часах», щоб витиснути їх із своєї пам'яті. Та дарма. Мені здається, що багато тієї темряви, яка характерна для моєї ранньої творчості, спливало з тих буцацьких поранень» [3, 16]. Навесні 1944 р. Б. Бойчук був вивезений на примусові роботи до міста Фершвайлер. Почалося напівголодне поневіряння затисненою між двома фронтами Німеччиною у складі робочої бригади, що лагодила дороги. З 1945 по 1949 рік Б. Бойчук перебуває у таборі переміщених осіб Displaced Person, DP (Ді Пі), в Ашаффенбурзі. Тут він навчається у щойно відкритій гімназії, читає твори В. Стефаніка, М. Коцюбинського, М. Хвильового, В. Підмогильного, знайомиться з прозою сучасних тоді емігрантських письменників – В. Домонтовича, Ю. Косача, У. Самчука, Т. Осьмачки, Д. Гуменної, відвідує вистави Театру В. Блаватського й експериментального Театру-студії Й. Грняка. «Вистави обох театрів робили на мене величезне враження, прямо гіпнотизували мене. Від них, напевно, пішли моє ціложиттєве зацікавлення театром і любов до нього» [3, 29].

У серпні 1949 р. Б. Бойчук разом з іншими потрапляє до Нью-Йорка. Працює посудомийником у маленькому ресторані, пакувальником на фабриці жіночих сумок, намагається вжитися у цей невідомий світ. Восени цього ж року він вступає на вечірнє відділення Нью-Йоркського міського університету за спеціальністю «електронна інженерія». Через багато років, коментуючи цей свій життєвий вибір, Б. Бойчук скаже: «Я любив точні науки, і з мене вийшов добрий інженер. Вважаю, що я зробив добрий вибір, бо, оскільки література не була моїм фахом, я ніколи не мусив робити ніяких компромісів» [3, 34]. Та плани і сподівання на майбутнє раптово нищать, у юнака відкривається успадкований від матері туберкульоз, а це означало повільну й неминучу смерть. Трирічне перебування у туберкульозних санаторіях Б. Бойчук зумів перетворити із захоплого існування без майбутнього у життя «безнастанного» читання, вражаючи і дивуючи своє санаторне оточення. Він отримує кореспонденційні курси української літератури професора М. Глобенка з Українського вільного університету, замовляє книги із найближчих бібліотек Саранак Лейка і Лейк Плесіда, університетських бібліотек Нью-Йорка і Чикаго. «Я пожирав гори книг. Постановив систематично й детально вивчити українську й світову літератури... Упродовж трьох років я, по суті, закінчив студії літератури» [3, 33]. У санаторії Б. Бойчук починає писати поезії.

У 1953 р. було винайдено нові протитуберкульозні ліки, почали застосовувати інші методи лікування. Б. Бойчук повертається до Нью-Йорка, закінчує інженерні студії, пише вірші, осягає стихію модерної поезії Еліота, Каммінгса, Паунда, Неруди, Уїдобо, Квазімодо, Лорки, Хіменеса, Рембо і Перса, під впливом прочитаного, за його словами, він починає вільніше ставитися до форми свого поетичного вислову. У цей час відбувається знайомство і зближення з молодими українськими митцями: Б. Певним, Б. Пачовським, Л. Вороневичем, З. Онишкевичем, А. Оленською, Ю. Тарнавським. Б. Бойчук активно включається в літературно-мистецьке життя: разом із Ю. Тарнавським засновує Групу молодих, яка трансформується, еволюціонує до Нью-Йоркської групи, редагує «Студентське слово», окрему сторінку у газеті «Свобода», публікує у різних часописах свої твори, спільно з Б. Рубчаком, Ж. Васильківською, П. Килиною та іншими поетами організовує

літературні читання, зустрічі із старшими поетами та літературознавцями.

У 1956 р. з'являється студентський журнал «Горизонти», у якому Б. Бойчук очолює літературний відділ. Друзі й однодумці – Ю. Тарнавський, Б. Рубчак, Б. Бойчук, В. Вовк, Е. Андіївська, Ж. Васильківська, П. Килина – переконані, що «український модернізм визначають тексти чи художні твори, а не балаканина» [3, 38], засновують свій річник – «літературну платформу» – «Нові поезії» і називають себе Нью-Йоркською групою.

У 1957 р. у видавництві «Слово» виходить перша збірка поезій Б. Бойчука «Час болю», згодом – «Спомини любови», «Вірші для Мехіко», «Мандрівка тіл», «Вірші вибрані й передостанні», «Третя осінь», «Вірші кохання й молитви», «Київські екслібриси», поеми «Подорож з учителем», «Любов у трьох часах». Збірки вибраних поезій митця виходили англійською, польською, румунською, російською мовами у перекладі таких майстрів слова, як Д. Ігнатов, М. Радмен, Я. Леончук, Т. Карабович, С. Ткачук, А. Слуцький.

Поезія Б. Бойчука має виразний екзистенціальний відтінок, вона метафорично глибока, інтелектуальна, реалії у ній набувають ознак філософських категорій. «Предметом поетичної уваги митця є життєвий досвід його власного «Я», і як явище саме в собі, і в співвідношенні до навколишнього світу» [6, 142]:

Я йшов кудись / і знав: / мій шлях – в нікуди; / я йшов і знав: / мій хід – життя [8, 136];

крізь тебе переходять красиви / з правої сторони тебе затінують гаї / з лівої місяць обливає холодом / знизу видовжують до обрію поля / поземно крають вулиці й канами / доземно височінь і світло / ти поділений усім, що зустрічаєш / ти розчинений усім, що любиш [6, 145].

Ключовим мотивом його поезії є вияв нерозривності життя і смерті, поєднання жаху з еротичною жагою, пошук людиною власної суті та ідентичності:

щоденно мучимо / дзеркало своє / примушуючи його / щоб відбивало тебе іншим / ніж ти дійсно є / тому ти лопишся і гнешся / вивертаєшся навиворіт / а ж дзеркало зневірється / і виверне тебе відлюбленим / віджилим / і відсутнім [4, 79].

Автор практикує різноманітну поетику: регулярний вірш, напіввольний ритмізований, піврегулярний вірш, верлібр – із надзвичайно різноманітною ритмічністю, прозопоезією. Його текстам властива лексична економія вислову, висока емоційна напруга. У концепції дійсності Б. Бойчука світ різнобарвний, мінливий, увесь час у русі, пристрастях, пошуках і втратах. Він – «дитинний і грубо-жорстокий стосовно окремої особистості, розкритий, вільний, еротичний – і цнотливий».

Особиста доля ліричного героя переплетена з долею його покоління, з епохою, сповненою світових катаклізмів і людських трагедій. Особливо виразно це виявляється у творах про Другу світову війну. У віршах «Майже колискова», «Жертва біля криниці», поемах «Подорож з учителем», «Любов у трьох часах» війна постає як глобальна катастрофа, трагедія, жорстокість і насилля, поет створює візуально-емоційну картину екзистенціального жаху доби.

Б. Бойчук – надзвичайно проникливий і уважний до духовного життя людини, з психологічною глибиною і емоційною точністю відтворює він різні стани, прагнення до таких вічних

цінностей світобудови, як життя, щастя, любов, надія:

Ми проколені потребою любови / нещасливий нас потреба щастя / виголоднює невтримний голод / щоб не зникнути всечасно / Ми тримаємось життя любов'ю / порожнієм невблаганням білим / западаємо в байдужість божу / не знаходячи надії [4, 4].

Минуле, планетарне, національне, індивідуально-особисте постійно присутнє в людині, воно входить у неї, сприяє знаходженню власної сутності, справжності, віднайденню свого «Я»:

сліпі бандуристи / ідуть степами / і палицею дум / намагають дорогу / гупають / в тверду засохлу землю / нашого сумління / дивляться крізь ніч / великими очима бандур / і нам небачущим / показують стежки до нас [6, 143];

над мурами Путивля / який звисає на жердках років / і зачовгує свідомість / Ярославна / розстелила тіло / нецілюване непещене / повне ніжності / щоб ти по ста віках / черпав її / для віршів [8, 139].

У світоосягненні Б. Бойчука історія, недавнє минуле ідуть поряд із сучасністю. У поетичних медитаціях збірки «Київські екслібриси» буття зведене до одного часу, у якому живі й мертві одночасно існують і спілкуються у київських краєвидах: Хмельницький, який «привіз багато провини і чекає відпущення», Молодий театр і Лесь Курбас «з сивою головою, обвислою мислями», Кирилівська церква, Михайло Врубель і Тодось Осьмачка, Григорій Сковорода на Подолі і Тарас Шевченко на Андріївському узвозі, Іван Малкович і Соломія Павличко, а бульвар Шевченка «стерезуть тополі, тонкі й високі», і Софіївські бані «присідають до землі, наче золоті квочки і вигрівають душі покаятних». Проникнення у філософію буття у Б. Бойчука відбувається завжди у національно-універсальних вимірах. Незважаючи на тривалу просторово-часову відірваність і віддаленість, батьківщина для поета і ліричного суб'єкта його поезії є однією з найголовніших екзистенціальних категорій:

Україна осіла в моїй підсвідомості, / і як лише закрию темрявою очі, / її болі вщеплюються в мої нерви / і пускають парости [4, 63].

У модерній поезії Б. Бойчука пульсує теперішнє і майбутнє, болі і сподівання рідної землі:

чужа мова / ніби клоччя / забиває вулиці Києва / тяжко дихнути майбутнім / чужа мова забиває пам'ять і люди глухнуть [2, 13];

майдан завихрив усміхненими лицами, / мільйонами піднесених рук, / прапорами і феєрверками, / і я загруз по шию між тіла, – / і в душу просякло / відчуття нового віку [2, 191].

«Поезія Б. Бойчука з її відкритим тяжінням до арбітральності, конвенції та символічного знаку, бажанням оновити зміст і форму художнього слова прагне до граничного узагальнення й універсалізації культурно-історичного досвіду, спираючись на велику естетичну школу – від досягнень уснопоетичної народної творчості, давньої української поезії до найновіших пошуків літератури модернізму та постмодернізму» [1, 24].

Б. Бойчук шукає і виявляє себе у різних літературних жанрах. Його перу належать п'єси: «Поламані стежки», «Регіт», «Голод», «Приречені любити»; поетичні і прозові переклади, зокрема з іспанської та англійської – «Плятеро і я» Х. Р. Хіменеса, «Чекаючи на Годо» С. Беккета, «Вінок цей

небезпека», «Творець відображень» Стенлі Кюніца, «Здивований гість» Д. Ігнатова; вибрані поезії (англійською) Б.-І. Антонича «Площа янголів» («Square of Angel»), І. Драча «Світільники саду» («Orchard lamps»), Б. Пастернака «Сестра моя, життя» («My Sister, Life and Other Poems»); літературно-критичні статті, літературознавчі і театрознавчі розвідки: «Людина, що стоїть збоку», «Де кілька думок про Нью-Йоркську Групу і декілька задніх думок», «Топографічний огляд творчості Вадима Лесича», «Рання поезія Василя Барки», «Розмисли про поета у повітрі», «Між «Живим театром» і Гротовським», «Два міста – два театри – два світи», «Живий театр» – далекі і близькі рефлексії», «Відбуті й невідбуті зустрічі з Павлом Вірським», «Варіяції Семюеля Беккета в темній симфонії ніщоти», «Театр-Студія Йосипа Гірняка й Олімпії Добровольської».

Упродовж 2002 – 2006 років у київському видавництві «Факт» вийшли романи Б. Бойчука: «Дві жінки Альберта» (2002), «Три романи» («Краєвиди підглядника», «Аліпій II і його Наречена», «Життя з Алісою поза дзеркалом») (2004), «Над сакральним озером» (2006). Ця проза полонить читача непересічними, асоціативними образами, динамікою сюжету, конденсованим синтаксисом діалогів, контрастністю кінцівки, легкістю авторського стилю, ігровою матерією письма, яка породжує безмір нових сенсів та інакше бачення речей. Кожен із названих творів своєю оригінальністю і самобутністю заслуговує на окрему детальну розмову, до кожного можна застосувати безліч різноманітних стратегій прочитання, і кожна інтерпретація буде цікава і плідна. Попри різну настроєву тональність, сюжетні моделі, особливості хронотопу, спільною темою для всіх романів є кохання, духовність та еротичність любові. Кохання як призма, через яку по-новому бачиться світ, як наближення і віддалення від себе, зіткнення двох розбіжностей. Автор раз по раз підводить читача до роздуму над тим, що близькість не гарантує пізнання іншого, а зроджує відчуження, а ілюзія внутрішньої свободи стає ув'язненням у самотність. Через любов чуттєву і духовну герої Б. Бойчука позбуваються комплексів і жорстокості, шукають своє призначення і гармонію між собою і світом, спонукаючи читачів до філософських та психологічних рефлексій, викликають аліюзу з думкою Ж.П. Сартра «саме завдяки тому, що, крім «буття-для-себе», існує ще й «буття-для-іншого», з'являється можливість фактичного продовження існування людини і наповнення його істинним змістом [7, 316].

Визначним явищем літературного життя стали мемуари Б. Бойчука «Спомини в біографії» [3]. Автор ділиться своїми спостереженнями, спогадами, творить історію (образ) самого себе і свого сучасника, свого покоління. Він розгортає галерею портретів митців 2-ї половини ХХ ст.: Ю. Лавріненка, Ю. Шереха, Г. Костюка, І. Кошелівця, Т. Осьмачки, Є. Маланюка, О. Стефановича, В. Барки, Б. Кравціва, Д. Павличка, І. Драча, С. Кюніца, Д. Ігнатова, М. Воробйова, Г. Кочура, Й. Гірняка,

розкриває більш ніж півстолітню атмосферу літературно-мистецького життя української діаспори у США, змальовує бурхливі процеси оновлення в Україні 90-х. Б. Бойчук ретельно відтворює зародження і шлях розвитку Нью-Йоркської групи, вводить у коло проблем, які її хвилювали, аналізує доміанти творчості нью-йоркців, вказує на творчі впливи. З погляду на це книга є унікальним джерелом, значення якого важко переоцінити. Автор висловлює міркування про свою працю над тим чи іншим твором, висвітлює деталі власного творчого процесу.

Мовна палітра «Споминів» – надзвичайно яскрава, Б. Бойчук вживає метафори, порівняння, епітети. Кожний синонім точно передає авторську думку, стан, настрій, вчинки персонажів, кожна деталь сприяє найбільшому розкриттю образу зображуваного. Розповідь відзначається щирістю, супроводжується тонким гумором, легкою іронією, поєднує в собі інтелектуалізм та емоційність. Мемуари митця виявляють його особисті переживання та ставлення до дійсності, засвідчують ретельність, уважність історика доби та великий талант письменника.

Говорячи про творчу діяльність Б. Бойчука, не можна оминати його наполегливу, невтомну редакторську та укладацьку працю. Дванадцять років він був співредактором річника «Нові Поезії», з 1961 по 1973 р. – літературним редактором журналу «Сучасність», одним з ініціаторів і головним редактором нью-йорксько-київського літературно-мистецького квартальника «Світо-Вид» (1990 – 1999), разом з Б. Рубчаком – співупорядником і співредактором антології сучасної української поезії на Заході – у двох томах «Координати» (1969) та антології української модерної поезії в діаспорі «Поза традиції» (1993).

Б. Бойчук упорядковував такі праці, як «Театр-студія Йосипа Гірняка й Олімпії Добровольської», «Спомини» Йосипа Гірняка, зібрав, упорядковував і видав твори О. Стефановича, Б. Кравціва, Р. Купчинського.

Поет і прозаїк, драматург і редактор, перекладач, літературний і театральний критик, він вражає, не перестає дивувати і захоплювати. Різнобічна літературна творчість Б. Бойчука назавжди увійшла в історію вітчизняної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астаф'єв О. Художні координати поезії Богдана Бойчука // Слово і час. – 2002. – № 12. – С. 20 – 24.
2. Бойчук Б. Київські еклібри. – К.: Факт, 2006. – 196 с.
3. Бойчук Б. Спомини в біографії. – К.: Факт, 2003. – 200 с.
4. Бойчук Б. Третя осінь. – К.: Дніпро, 1991. – 324 с.
5. Жулинський М. І в серце врізалося слово // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – С. 128 – 135.
6. Поза традиції: Антологія української модерної поезії в діаспорі. – К. – Торонто – Едмонтон – Оттава, 1993. – 864 с.
7. Сартр Ж.П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної антології. – К., 2001. – 432 с.
8. Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. – К.: Рось, 1994. – 685 с.

Людмила Касян

Духовная траектория Богдана Бойчука (Штрихи к портрету по случаю 80-летия)

Аннотация. Статья посвящена жизни и творчеству выдающегося украинского писателя Богдана Бойчука.

Ключевые слова: Богдан Бойчук, поэт, верлибр, современная поэзия, роман, диаспора, Нью-Йоркская группа, поэтический перевод, мемуары.

Lyudmila Kasyn

Spiritual trajectory of Bogdan Boychuk

Annotation. *The article is devoted to life and creation of outstanding Ukrainian of writer Bogdan Boychuk.*

Key words: *Bogdan Boychuk, poet, verlibr, modern poetri, novel, diaspora, New-York group, poetikal interpretation, memories.*